

14. SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ – VYMEZENÍ POJMŮ, RODINNÉ PRÁVO A DOKUMENTY SOUVISEJÍCÍ

Eva Slováčková

Rodinné právo můžeme vymezit jako souhrn právních norem upravující manželské a rodinné vztahy. Základním pramenem rodinného práva je zákon o rodině č. 94/1963 Sb. ve znění pozdějších předpisů.

Z posledních novel je významná novela zákonem č. 91/1998 Sb., a zejména zákonem 359/99 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.

Do současného zákona je promítnuta také Úmluva o právech dítěte.

K dalším pramenům rodinného práva patří zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení. Dále je to občanský zákoník č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů, a občanský soudní řád č. 99/1963Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Z mezinárodních smluv je nutno připomenout velmi důležitou Úmluvu o právech dítěte č. 104/1991 Sb.

Důležitou kapitolou zákona o rodině je kapitola III., která upravuje vztahy mezi rodiči a dětmi.

Rodičovská zodpovědnost

Rodičovská zodpovědnost je definována v § 31 odst. 1 zákona o rodině jako souhrn práv a povinností v těchto oblastech:

- a) péče o nezletilé dítě, zejména o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj
- b) zastupování nezletilého dítěte
- c) správa jeho jmění

Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům. Rozhodující je tedy, zda fyzická osoba je rodičem. Rodiče nemusí být manželé.

Mohou ovšem nastat situace:

- d) jeden z rodičů nežije
- e) není znám
- f) nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu
- g) byl zbaven rodičovské zodpovědnosti
- h) výkon rodičovské zodpovědnosti mu byl pozastaven

V těchto případech nese rodičovskou zodpovědnost toliko druhý z rodičů. V případě, že ve společné domácnosti žije s dítětem manžel, který není jeho rodičem, pak se na výchově dítěte se též podílí. To však není totéž jako rodičovská zodpovědnost.

Práva a povinnosti rodičů:

- důsledně chránit zájmy dítěte
- řídit jeho jednání

- vykonávat nad ním dohled (odpovídající stupni jeho vývoje)
- právo užít přiměřených výchovných prostředků (přiměřenost je dána jednak tím, aby nebyla dotčena
- důstojnost dítěte, jednak aby nebylo ohroženo jeho zdraví, tělesný, rozumový a mravní vývoj)

Práva a povinnosti dítěte:

- dítě je povinno své rodiče ctít a respektovat
- pomáhat ve společné domácnosti
- právo na potřebné informace (adekvátně podle stupně vývoje)
- svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů, která se týkají rozhodování o podstatných věcech týkajících se jeho osoby
- být slyšeno v řízeních

Zásahy do rodičovské zodpovědnosti – výchovná opatření

Opatření, kterými se omezuje rodičovská zodpovědnost, může učinit pouze soud.

Pokud to vyžaduje zájem na řádné výchově dítěte, může soud, pokud tak neučinil orgán sociálně právní ochrany dětí, učinit tato opatření:

1. napomene vhodným způsobem nezletilého, jeho rodiče a osoby, které narušují jeho řádnou výchovu
2. nad nezletilým je stanoven dohled, který je prováděn za součinnosti školy
3. nezletilému jsou uložena omezení, která mají za cíl zabránit škodlivým vlivům na jeho výchovu, např. navštěvování podniků a zábav nevhodných pro nezletilého
4. předběžné opatření podle § 76a OSŘ – a to v případě kdy nezletilé dítě:
  - a) je bez jakékoliv péče
  - b) jeho život nebo příznivý vývoj jsou vážně narušeny nebo ohroženy

V těchto případech soud nařídí formou předběžného opatření, aby dítě bylo předáno do péče osoby nebo zařízení, kterou ve svém rozhodnutí označí. Rozhoduje předseda senátu, o návrhu musí být rozhodnuto bezodkladně a nejpozději do 24 hodin od podání návrhu.

V případě, že rodiče si neplní svou rodičovskou zodpovědnost, mohou být trestně stíháni a postiženi dle trestního zákona č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů, a dle § 217 stíháni pro ohrožování mravní výchovy mládeže, a to:

1. Kdo vydá, byť i z nedbalosti, osobu mladší než osmnáct let nebezpečí zpustnutí tím, že
  - a) umožní jí vést zahálčivý nebo nemravný život
  - b) svádí ji k zahálčivému nebo nemravnému životu

bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

Sociálně právní ochrana dětí (řídí se zákonem 359/99 Sb.)

Sociálně právní ochranou dětí (dále SPO) se rozumí zejména:

- a) ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu
- b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění
- c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny

Pro účely tohoto zákona se dítětem rozumí nezletilá osoba.

- a) SPO se poskytuje dítěti, které na území České republiky
- b) má povolen dlouhodobý nebo trvalý pobyt
- c) podalo návrh na zahájení řízení o udělení azylu

Sociálně právní ochranu zajišťují orgány sociálně právní ochrany, jimiž jsou:

- krajské úřady
- obecní úřady obcí s rozšířenou působností
- obecní úřady
- ministerstvo
- úřad

Sociálně právní ochrana se zaměřuje zejména na děti: (§ 6 zákona č. 359/99 Sb.)

- a) jejichž rodiče
  1. zemřeli
  2. neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti
  3. nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti
- b) které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy
- c) které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin, nebo jde o děti mladší 15 let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití
- d) které se opakovaně dopouštějí útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte
- e) na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost nebo je podezření na spáchání takového činu

Podle zákona o sociálně právní ochraně dětí je:

- a) každý oprávněn upozornit na závadné chování dětí jejich rodiče
- b) každý je oprávněn upozornit orgán sociálně právní ochrany na porušení povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti nebo na závadné chování dětí
- c) dítě samo má právo požádat orgány sociálně právní ochrany o pomoc při ochraně svého života a svých práv
- d) dítě má právo požádat o pomoc i bez vědomí rodičů
- e) rodič nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte má právo při výkonu svých práv a povinností požádat o pomoc orgán sociálně právní ochrany

Obecní úřad je povinen:

- a) vyhledávat ohrožené děti
- b) působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti
- c) projednat s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dětí
- d) projednat s dítětem nedostatky v jeho chování
- e) sledovat, zda je na základě kontrolních oprávnění zamezováno v přístupu dětí do prostředí, které je z hlediska jejich vývoje a výchovy ohrožující
- f) poskytnout nebo zprostředkovat rodičům na jejich žádost poradenství

Obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen:

- a) sledovat nepříznivé vlivy působící na děti a zjišťovat příčiny jejich vzniku
- b) činit opatření k omezení působení nepříznivých vlivů na děti

Státní orgány, školy, školská zařízení, zdravotnická zařízení jsou povinny oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti týkající se dětí uvedených v § 6 zákona č. 359/99 Sb., a to bez zbytečného odkladu po tom, kdy se o takové skutečnosti dozví.

Poradenská činnost

Obecní úřad obce s rozšířenou působností

- a) pomáhá rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě
- b) poskytuje nebo zprostředkovává rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené

- c) pořádá v rámci poradenské činnosti přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovou
- d) zajišťuje přípravu fyzických osob vhodných stát se pěstouny

Obecní úřad obce s rozšířenou působností může uložit rodičům povinnost využít odborného poradenského zařízení, pokud rodiče sami nezajistili dítěti odbornou pomoc, ačkoliv dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje a obecní úřad obce s rozšířenou působností takovou pomoc dítěti předtím doporučil.

Povinnosti státních orgánů, dalších právnických a fyzických osob a pověřených osob

§ 53 zákona č. 359/99 Sb.

1. Na vyzvu orgánu sociálně právní ochrany jsou

- a) státní orgány
- b) zaměstnavatelé
- c) další právnické osoby, zejména školy, školská, zdravotnická a jiná obdobná zařízení
- d) fyzické osoby, pokud jsou zřizovateli škol
- e) pověřené osoby

povinni sdělit bezplatně údaje potřebné podle tohoto zákona pro poskytnutí sociálně právní ochrany.

Rodiče jsou povinni:

- a) spolupracovat s orgány sociálně právní ochrany při ochraně zájmů a práv dítěte
- b) na vyžádání příslušného orgánu sociálně právní ochrany předložit listiny a další doklady a poskytnout potřebné informace, je-li jich třeba pro výkon sociálně právní ochrany
- c) umožnit návštěvu zaměstnance orgánu sociálně právní ochrany v obydlí

Pokuty

Orgán sociálně právní ochrany je oprávněn uložit osobám uvedeným v § 53 za porušení povinnosti tímto stanovené pokutu až do výše Kč 50 000,- a při opakovaném porušení pokutu až do výše Kč 200 000,-.

Se školami jsou nejvíce v kontaktu jako pracovníci sociálně právní ochrany kurátoři pro mládež.

Kurátor pro mládež je specializovaný pracovník, který plní úkoly na úseku sociálně právní ochrany a prevence poruch chování.

Pracuje s těmito skupinami dětí:

1. nezletilými do 15 let, které se dopustily činu jinak trestného
2. nezletilými dětmi s poruchami chování, což je:
  - a. záškoláctví
  - b. útěky z domova
  - c. tyrané a zneužívané děti
  - d. děti požívající alkohol
  - e. závislími na drogách a experimentátory
  - f. patologickými hráči
3. mladistvými (15–18 let), u nichž bylo zahájeno trestní stíhání
4. mladistvými, kteří se dopustili přestupku
5. mladistvými s opakovanými závažnými poruchami chování

Náplň práce kurátora pro mládež:

1. Poskytuje odbornou pomoc při překonávání nepříznivých sociálních podmínek a výchovných vlivů.
2. Sleduje nepříznivé vlivy působící na děti, a to jeho rodiči, školou a prostředím, ve kterém se pohybují.
3. Spolupracuje se školami, zdravotnickými zařízeními, policií, dalšími státními orgány a občanskými sdruženími.
4. Na základě požadavků orgánů činných v trestním řízení se účastní přípravného řízení a řízení před soudem. Zde aktivně využívá svého práva jako opatrovník.
5. Na požádání orgánů činných v trestním řízení zjišťuje poměry dítěte a podává kvalifikované zprávy o jeho dosavadním životě s návrhy na opatření.
6. Sleduje, zda jsou plněna výchovná opatření učiněná soudem.
7. Podává soudu návrhy na nařízení, prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy.
8. Podává soudu podněty k opatřením, která se týkají neplnění rodičovské zodpovědnosti.
9. Podává soudu návrhy na předběžné opatření na umístění dítěte do ústavní výchovy.
10. Sleduje dodržování práv dítěte v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.
11. Navštěvuje pravidelně mladistvé ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody.
12. Pořizuje obrazové snímky a zvukové záznamy dítěte a prostředí, ve kterém se zdržuje.
13. Účastní se přestupkového řízení vedeného proti mladistvému.
14. Zprostředkovává nebo zajišťuje převzetí dítěte navráceného jako nedoprovázené z ciziny zastupitelským orgánem ČR.

Na úseku prevence kurátor pro mládež:

1. Vyhledává závadové party a jedince.
2. Po dohodě se školami vykonává přednáškovou činnost zaměřenou na trestní odpovědnost a poruchy chování, a to již na prvním stupni ZŠ a následně na druhém stupni ZŠ, středních školách a učilištích.
3. Provádí besedy s rodiči o jejich povinnostech a rovněž i právech při výchově dítěte.
4. Účastní se porad učitelů preventistů.
5. Účastní se preventivních aktivit ve spolupráci s policií.
6. Účastní se dalších preventivních aktivit pořádaných školami, občanskými sdruženími apod.

Jak kurátor pro mládež získává informace o problémových dětech a jak postupuje:

1. Informace získává ze školy (záškoláctví, kryté záškoláctví, týrané dítě).
2. Od policie, kdy tato má povinnost oznámit děti šetřené pro činnost jinak trestnou, nebo u dětí nad 15 let pro trestnou činnost.
3. Od zdravotníků (týrané děti).
4. Od občanů.

V okamžiku, kdy kurátor pro mládež tyto informace získá, začíná provádět šetření:

- navštíví školu
- rodiče
- dotazuje se v místě bydliště
- hovoří s nezletilým
- účastní se výslechů

Na základě všech zjištěných informací se pak u dětí do 15 let rozhoduje, jaké bude nejvhodnější výchovné opatření.

Je pak několik možností:

- a) Dítě se dopustilo pochybení poprvé, uvědomuje si svůj přestupek a rodiče spolupracují. V tomto případě postačí výchovný pohovor na oddělení sociálně právní ochrany a občasná kontrola kurátora pro mládež.
- b) Dítě se dopustilo závažných poruch chování opakovaně a výchovný pohovor se minul účinkem.

V tomto případě se sahá již k přísnějším opatřením a kurátor pro mládež podává návrh soudu na výchovné opatření.

Opatrovnický soud pak může:

1. vyslovit nezletilému, případně jeho rodičům napomenutí
2. vyslovit nad jeho výchovou dohled
3. nařídit ústavní výchovu

U skupiny dětí nad 15 let, kdy se dopustí trestné činnosti, probíhá klasické trestní řízení.

Při své práci kurátor pro mládež i velmi úzce spolupracuje s rodiči, školou a dalšími odbornými pracovišti.

PREVENCE NEGATIVNÍCH JEVŮ MLÁDEŽE PŘEHLED INSTITUCÍ ZABÝVAJÍCH SE PÉČÍ O MLÁDEŽ

Oblast Informace

Republikový výbor

Mezirezortní orgán pro koordinaci a koncepci prevence kriminality pro prevenci kriminality

Ministerstvo školství

- Pedagogicko-psychologické poradny
- Diagnostické ústavy
- Výchovné ústavy
- Domovy mládeže
- Pedagogická centra (v krajských městech)
- Výchovní poradci v jednotlivých školách
- Pedagogové pověřeni prevencí negativních jevů v jednotlivých školách

Sociální věci

- Poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy
- Sociální kurátoři
- Úřady práce
- Krizová centra

Zdravotnictví

- Hygienické stanice
- Pracoviště dětské psychiatrie
- Linky důvěry

Spravedlnost a vězeňství

- Soudy
- Státní zastupitelství
- Soudy
- Institut pro kriminologii a sociální prevenci
- Ústavy pro výkon trestu a vazby

Státní zastupitelství

- Orgány státního zastupitelství

Vnitro a policie

- Policie
- Úřad kriminální služby a vyšetřování
- Mezirezortní drogová komise
- Pověření pracovníci pro prevenci kriminality u mládeže při okresních ředitelstvích policie

Nestátní organizace a církve

- Občanská sdružení dětí a mládeže
- NSA – National Security Agency – <http://www.sweb.cz/nsacz/>
- Česká katolická charita
- Nadace